

פורים על שם הפור

**השגחה גלויה והשגחה נסתרת • מאחורי הפרגוד • ישראל ועמלק
• מגילת אסתר • מגל י-ה • בזכות העומר • בין פורים לפסח**

שמות החגים מורים בדרך כלל על מהותם. פסח - "אשר פסח ה' על בתי בני ישראל וכו'" (שמות יב, כז). סוכות - "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" (ויקרא כג, מג). שבועות - "שבעה שבועות תספור לך" (דברים טז, ט). פורים נקרא על שם הפור, "על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור" (אסתר ט, כו). והתמיהה עולה מאליה, במה זכה הגורל, שהנס יקרא על שמו, והלוא הגורל הוא לכאורה אירוע שולי בכל שרשרת המאורעות שבמגילה, ובודאי לא דבר מהותי שראוי שהכל יקרא על שמו?

ועוד, בסוף המגילה צויין "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם" (אסתר ט, כח), ודרשו חז"ל: "שכל המועדים עתידין ליבטל וימי הפורים אינן בטלים לעולם" (ילקוט שמעוני משלי, ט, תתקמד). וכן פסק הרמב"ם: "ואע"פ שכל זכרון הצרות יבטל שנאמר 'כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני' (ישעיהו סה, טז), ימי הפורים לא יבטלו, שנאמר 'וימי הפורים לא יעברו וכו'" (רמב"ם, הלכות מגילה, פ"ב יח). וכמה מופלא הוא חג פורים, שהנסים הגדולים של יציאת מצרים יבטלו, והנס הנסתר של המגילה לא יבטל!

השגחה גלויה והשגחה נסתרת

יסוד גדול לימדנו הרמב"ן בנושא ההשגחה. בסוף פרשת בא הוא מאריך בסוגיה זו, מנתח את הדעות השונות של הכפירה, ומוכיח שהנסים הגדולים שבמצרים באו להוציא מדעות אלו.

ועתה אומר לך כלל בטעם מצוות רבות. הנה מעת היות עבודת גילולים בעולם מימי אנוש, החלו הדעות להשתבש באמונה. מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, 'כחשו בה' ויאמרו לא הוא' (ירמיהו ה, יב). ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו 'איכה ידע אל ויש דעה בעליון' (תהלים עג, יא). ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה, ויעשו בני אדם כדגי הים (ע"פ חבקוק א, יד), שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו 'עזב ה' את הארץ' (יחזקאל ח, יב). וכאשר ירצה האלקים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשינוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל ביטול הדעות האלה כולם וכו'.

ולכן יאמר הכתוב במופתים 'למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ' (שמות ת, יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותם למקרים כדעתם. ואמר: 'למען תדע כי לה' הארץ' (שם ט, כט), להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין. ואמר 'בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ' (שם יד), להורות על היכולת שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו וכו'.

ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון וכו'. ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלוהים, כי הקונה מזוזה בזוז אחד, וקבעה בפתחו ונתכוין בענינה, כבר הודה בחידוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה, והאמין בכל פינות התורה.

אך כל זה אינו אלא מבוא אל התכלית, והתכלית אינה האמונה באותות הגדולים, אלא דוקא בנסים הנסתרים.

ומן הניסים הגדולים, המפורסמים, אדם מודה בניסים הנסתרים, שהם יסוד התורה כולה. שאין לאדם חלק בתורת משה רבנו, עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו, שכולם ניסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד. אלא אם יעשה המצוות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם, יכריתנו עונשו, הכל בגזירת עליון, כאשר הזכרתי כבר. ויתפרסמו הניסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבוא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמ"ש הכתוב 'ואמרו כל הגויים, על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וכו', ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלוהי אבותם' (דברים כט, כג-כד), שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בענשם. ואמר בקיום (המצוות) 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך' (שם כח, י). (רמב"ן, שמות יג, טז).

המגמה היא אפוא, שדרך הניסים הנסתרים, והמהלכים הטבעיים, תיראה ההשגחה האלוהית, והניסים הגלויים לא באו אלא לקבוע את יסודות האמונה בזמנים שבהם היתה הכפירה שולטת באופן מוחלט. ואכן הפסוק בו מסיים הרמב"ן את דבריו "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך", המורה על ההשגחה האלוהית הנראית ומתגלית על ישראל, נדרש בגמרא על התפילין שבראש (מנחות, לה ע"ב). ומעבר לעניין הראייה שבתפילין המונחות על הראש בגלוי, מצאו דורשי רשומות רמז נוסף:

"שם ה' נקרא" ר"ת שי"ן, והוא השי"ן משמו של הקב"ה, החקוק בתפילין של ראש. התפילין מורים אפוא על ההשגחה הגלויה הנראית לעין כל. אך קיימת גם השגחה נסתרת, והיא מבוטאת בתפילה של יד, התפילה המכוסה - "והיה לאות על ירך" - "לך לאות, ולא לאחרים לאות" (שם, לו ע"ב).

שני סוגי השגחה אלו - הגלויה והנסתרת - נרמזים בפסוק שבשיר השירים "הנה זה עומד אחר כותלנו, משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים" (שיר השירים ב, ט). כשהאם משגיחה מן החלונות על ילדה שברחוב, היא איננה רק רואה אותו, אלא הכל גם רואים אותה, וממילא חוששים לפגוע בילד. ברם כאשר התריס מוגף, והאם מציצה מבעד לחרכים, היא אמנם ממשיכה לראות כמקודם, אך הפעם אין המתנכלים רואים אותה וסבורים שהאם איננה מגינה על בנה. בהשגחה הגלויה נראה שם ה' עליך, והאומות רואים

אותו ויראים מפניו, אך בהשגחה הנסתרת נאמר "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (דברים לא, יח), והאומות עשויות לטעות ולחשוב שאין אלוהים במקום הזה. ומשום כך אין הם יראים לא ממנו ולא מישראל, ומתנהגים כזאבים ומבקשים לטרוף את הכבשה.

בארבע הפרשיות שבתפילין ישנם כ"א שמות, ובשל ראש ושל יד יחד ישנם מ"ב שמות, והוא השם הנורא, שחז"ל אמרו עליו "שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שהוא צנוע ועניו וכו' וכל היודעו והזהיר בו והמשמרו בטהרה, אהוב למעלה ונחמד למטה, ואימתו מוטלת על הבריות" (קידושין, עא ע"א). משום כך כשמצטרפים תפילין של ראש ושל יד יחד מתקיים המקרא "ויראו ממך". ומספרת הגמרא:

ר' יהושע בן חנניה הוי קאי בי קיסר. אחוי ליה ההוא אפיקורסא, עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה (רש"י - סימן רמז לו, החזיר פניו), אחוי ליה (ר' יהושע), ידו נטויה עלינו. א"ל קיסר לר' יהושע, מאי אחוי לך? עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה, ואנא מחוינא ליה ידו נטויה עלינו' (חגיגה, ה ע"ב).

וזהו שאמרו שם האמוראים "אמר רבא אמר הקב"ה אע"פ שהסתרת פני מהם, 'בחלום אדבר בו' (במדבר יב, ו). רב יוסף אמר ידו נטויה עלינו שנאמר, 'ובצל ידי כיסיתיך' (ישעיהו נא, טז).

האפיקורוס החזיר פניו לרמוז שהקב"ה איננו משגיח יותר על ישראל, והשיב לו ר' יהושע, שאין זו אלא הסתרת פנים, אך ידו נטויה עלינו לשמור עלינו בהסתר. אעפ"י שתפילין של ראש אינן נראות, תפילין של יד מונחות בהסתר.

וכן כששאל משה את הקב"ה, "הנה אנכי בא אל בני ישראל... ואמרו לי מה שמו, מה אומר אליהם", ענה לו הקב"ה, "אהיה אשר אהיה, ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם" (שמות ג, יג-ט), ופרש"י: אהיה עמם בצרה זו, אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכויות. אמר לפניו, רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת, דים בצרה זו. א"ל יפה אמרת, כה תאמר וגו'.

לדרכו של המשך חכמה, כוונה אחרת יש בכפילות הזאת. "אהיה" בגימטריא כ"א, ו"אהיה אשר אהיה" - פעמיים "אהיה" עולה מ"ב, והוא

השם הגדול שבצירוף תפילין של יד ושל ראש. משה שאל "מה שמו", היינו באיזו הנהגה ינהיג הקב"ה את ישראל, וה' השיב לו שפעמים תהיה ההשגחה גלויה, פעמיים 'אהיה' כתפילין גלויות של ראש, כשם הגדול של מ"ב אותיות, ופעמים השגחה נסתרת, כתפילין של יד בלבד, 'אהיה' אחד. (עיין במשך חכמה, שמות ג, יד).

מאחורי הפרגוד

פעמים שהמקרא עצמו מאפשר לנו להציץ מאחורי הפרגוד, ומראה לנו כיצד רבש"ע מושך בחוטים ומניע את המאורעות, ובמקרים אלו אנו מבינים את פשרן. ופעמים שתנאים או ראשונים פוקחים את עינינו לראות המאורעות כהווייתם. נעיין בכמה אירועים היסטוריים.

א. מכירת יוסף למצרים והגלות שבאה בעקבותיה משמשים דוגמה בולטת. כל הקורא את סיפור מכירת יוסף, יגיע למסקנה ששנאת האחים היא שגרמה לגלות מצרים. אך כל הקורא בפרשיות הקודמות, יודע שהגזירה כבר נגזרה כברית בין הבתרים, ועתה אנו רואים את התגשמותה. "וישלחו מעמק חברון" (בראשית לז, יד) - א"ר חנינא בר פפא מעצה עמוקה של אותו צדיק שקבור בחברון" (סוטה, יא ע"א). האחים מבקשים לממש את תכניתם להפר את חלומותיו של יוסף, ואילו הקב"ה מנצל את אותם מעשים כדי להגשים את תכניתו. אלמלא שגילתה לנו התורה את המתרחש מאחורי הפרגוד, היינו סבורים שבעטיים של האחים באה גלות מצרים.

ובאמת אף יעקב עצמו טעה בזה. הוא אמר לבניו "למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח" (שם מג, ו), "אמר הקב"ה, אני יושב ועוסק בהמלכתו של בנו במצרים, והוא אומר 'למה הרעותם לי'. הה"ד 'למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלקי משפטי יעבור" (ישעיהו מ, כז) (בראשית רבה, צא ו). לאחר מכן הודו כולם והבינו פשר המהלך - "ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים" (בראשית מה, ח). "ואתם חשבתם עלי רעה, אלקים חשבה לטובה" (שם נ, כ).

ב. דוגמה מאלפת נוספת היא סיפורו של עכן, ביהושע פרק ז. הפרק מספר שיהושע שלח לרגל את העי. המרגלים חוזרים ומודיעים ליהושע:

"אל יעל כל העם, כאלפיים או כשלושת אלפים איש יעלו ויכו את העי, אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה" (יהושע ז, ג). יהושע איננו מוכן להסתכן, ומוציא שלושת אלפים איש למלחמה, והתוצאה היתה נוראה, "וינוסו לפני אנשי העי וכו' וימס לבב העם ויהי למים" (שם שם, ט-ה). יותר ממה שהצטערו על הכישלון המקומי, חששו לחילול ה' הנורא שהתגלה: כל כוח ההרתעה שהיה לישראל נמוג. "ויקרע יהושע שמלותיו וכו' ויעלו עפר על ראשם, ויאמר יהושע אהה ה' אלהים למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אותנו ביד האמורי להאבידנו וכו', מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו, וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ, ומה תעשה לשמך הגדול" (שם שם, ו-ט).

יורשה לנו לעסוק מעט באקטואליה. מאורע זה מזכיר את האירועים שקדמו למלחמת יום הכיפורים. אילו היו מקימים ועדת חקירה לאחר כשלון העי, כפי שעשו לאחר מלחמת יום הכיפורים, לבדוק את האירועים ולאחר את האחראים, ודאי מסקנותיה היו זהות: את הכישלון יש לתלות בקונספציה המוטעית של המודיעין. כוח ההרתעה של צבא יהושע היה גדול ביותר, כפי שאמרה רחב למרגלים, "ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם וכו', ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם, כי ה' אלקיכם הוא אלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" (יהושע ב, ט-יא). הערכת המודיעין היתה אפוא, שאלפיים או שלושת אלפים איש ודאי יספיקו למגר את אנשי העי, שהרי הם לא יעזו לתקוף, (הם לא יעזו לעבור את התעלה...) ואין צורך במאמץ מיוחד. ברם התברר שהערכה זו היתה מוטעית מיסודה, כוחם של אנשי העי היה גדול הרבה יותר מכפי שהעריכו אנשי המודיעין, והכישלון היה צורב. מסקנות ועדת החקירה היו בודאי זהות לאלו שהיו אחר מלחמת יום הכפורים ויהושע היה מפטר את ראשי המודיעין שהיו שבוים בהערכה המוטעית שלהם וגרמו לתבוסה הגדולה.

והנה הסיט המקרא את הפרגוד, והרשה לנו להציץ ולראות את הפעילות הנעשית מאחוריו, ואז מתגלה תמונה שונה לגמרי. עוד לפני שהאירועים גלשו לעולם המעשה, כבר נאמר בתחילת הפרק, "וימעלו בני ישראל מעל

בחרם, ויקח עכן בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם, ויחר אף ה' בבני ישראל" (שם I, א). מעתה לא נותר לנו אלא להמתין ולראות, כיצד חרון אף זה ימצא את ביטויו במציאות. והנה התברר שהוא אינו מופיע בקולות וברקים, באירועים יוצאי דופן מרעישים, אלא דוקא בטעות אנושית של אנשי המודיעין.

ג. התנ"ך מספר על ההסכמה בין אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה לצאת למלחמה על ארם (מלכים א, פרק כב). אחאב מתיעץ עם נביאי ישראל, ארבע מאות נביאים מתנבאים בקול אחד, "וויאמרו עלה ויתן ה' ביד המלך" (שם שם, ו). יהושפט מבקש להתייעץ עם נביא נוסף, ומיכיהו בן ימלה מגיע ומלגלג על נבואות נביאי השקר. כשמביע אחאב את התמרמרותו על כך שמיכיהו מנבא עליו תמיד רעות, מסביר מיכיהו לאחאב את פשר העצה ואת אחדות הדעות של כל הנביאים הממריצים אותו לצאת למלחמה. "ראיתי את ה' יושב על כסאו, וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו. ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמת גלעד, ויאמר זה בכה וזה אומר בכה. ויצא הרוח ויעמד לפני ה', ויאמר אני אפתנו, ויאמר אליו ה' במה? ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל כל נביאיו, ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן. ועתה הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאך אלה, וה' דבר עליך רעה" (שם שם, יט-כג).

אירוע זה מופיע מיד לאחר המעשה של נבות היזרעאלי, ואמרו חז"ל שרוח זו שפיתתה את אחאב, היתה רוחו של נבות (עיין שם, כא, רש"י ומצודות).

כאן ניתנה לנו רשות להציץ במקום הגבוה ביותר, בבית דין של מעלה, והחלטותיו של בית דין זה משתלשלות למטה ומתממשות באופן טבעי לחלוטין, בהערכות מוטעות ובעצות לא נכונות.

ברם לפעמים תהליך ההתגלות הוא הפוך, ורק בסוף שורת מאורעות מתגלה בבהירות יד ההשגחה ומתחזקת האמונה בה'. הראשונים עמדו על כך והצביעו על כמה דוגמאות במקרא.

ד. הר"ן בדרשותיו עמד על האמונה שהתגלטה בקריעת ים סוף - "ויאמינו בה' ובמשה עבדו". אף שעם בואו של משה למצרים כבר נאמר "ויאמן העם" (שמות ד, לא), נראה שבינתיים אירע דבר שהחליש את אמונתם. ופירש

הר"ן, שאכן ניתנו הוראות שנראו תמוהות בעיני ישראל. לאחר שהבטיחם משה שה' פקד אותם, ביקש מפרעה "נלכה נא דרך שלושת ימים", "ולמה משה ואהרן שהיו שלוחי ה' לא יאמרו אל פרעה ביד רמה, שהגיע קצם של ישראל להגאל ושלא ישתעבדו עוד בהם - היד ה' תקצר מהכניע לבו של פרעה להורות הדבר? למה ירא מהגיד לפרעה הדבר כמו שהוא" (דרשות הר"ן, דרוש יא). ועוד היה תמוה בעיניהם, שנצטווה משה לומר לישראל, "דבר נא באזני העם וישאלו" - וזה באמת יראה ענין זר מתמיה מאוד, שכיוון שהמצרים היו חייבים להם שכרן על ששעבדו בהם, "למה הוצרכו לעשות כן, ולא לומר תנו לנו שכרנו שנשתעבדתם בנו כך וכך ממון וכו' וכל אלו הדברים מתמיהין בעצמם וראוי שיפול ספק מצדם של ישראל בנבואתו של משה".

ומפרש הר"ן, שסיבת הדבר היתה כדברי הנביא:

כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן וכו' (ישעיהו כה, א), ר"ל שה' מביא עצות מרחוק להנקם מצריו וכו' ורצה להביאם בענין שהם עצמם בבחירתם יכנסו למים וימותו שמה.

ואילו היה משה מודיע לפרעה שהם עוזבים לצמיתות, לא היה רודף אחריהם, אבל כשהודיע לו שיציאתם היא לג' ימים בלבד, ולכן רק שואלים את כלי הכסף, חשבום המצרים כאנשי דמים ומרמה.

וכוונת כל אלו הדברים היתה נעלמת מישראל, ואולי גם ממשך וכו'. והוא שרמז ואמר 'וירא ישראל את היד הגדולה וכו' כלומר, אז הכירו שכל מה שהיו מופלאים ממנו תחילה ומסתפקין בו, לא היה רק לסבב שהמצרים בעצמם יכנסו לים וכו'. ונתבררו להם המבוכות שנפלו באמצע, כי דרכי ה' נשגבים מאוד וכו'.

ומכאן נלמד לקח לדורות:

והנה אנו רואים בגאולה זו של מצרים שבאותה עת בעצמו שהיתה הגאולה ממשמשת ובה היו רואים עצמם נגאלים, ועם כל זה היו רואים פעלים ומעשים שהם סיבת גאולתם, ואעפ"כ היו נלאים לעמוד על סיבתם עד שגלה ה' ית' ענינם. כל שכן אנחנו שראוי שנהיה סכלים יותר בגאולה העתידה, ומפני זה כתב הרמב"ם ז"ל

(פי"ב מהל' מלכים ה"ב) שלא יוודעו הדברים ההם איך יהיו עד שיהיו.

ה. בספר במדבר (פרק כא) מסופר, שסיחון מלך האמורי לא איפשר לישראל לעבור בגבולו, והוא יצא להילחם בו. "ולא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו... ויצא לקראת ישראל ויבוא יהצה וילחם בישראל" (במדבר כא, כג). וסופו שישראל הכהו לפי חרב "ויירש את ארצו מארנון עד יבוק". ספר דברים משלים ואומר "ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירונו בו, כי הקשה ה' אלוקיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה" (דברים ב, ל).

לפני כן מסופר (במדבר כ, יד), שמשה שלח מלאכים אל מלך אדום וביקש "נעברה נא בארצך", ומלך אדום מסרב לו "ויצא לקראת ישראל בעם כבד וביד חזקה", וה' ציווה את משה לנטות מעליו ולא להילחם עמו. "והיו משה וכל העם תמהין מזה", שהרי הובטח להם כיבוש מהיר של ארץ ישראל, והנה עתה במפגש הראשון בשערי הארץ נצטוו לוותר לאדום ולעקוף את ארצו. גם בספר שופטים מסופר על מפגש נוסף שהתקיים עם מלך מואב, ואף שם נסתיים המפגש בניתוק מגע: "ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב וכו' ולא באו בגבול מואב, כי ארנון גבול מואב" (שופטים יא, יח). מדוע הקשה ה' את רוחו של סיחון מלך האמורי? כך מסביר זאת ר' יוסף אלבו:

הביא הקב"ה עצות מרחוק להסיר מלבו המורך שקנה מצד המופתים ששמע שנעשו לישראל וכו', שהצלחת ישראל לא היתה בהשגחה מה' ית' אחר שראה אותם נוטים מעל מלך אדום ומעל מלך מואב כמו שבאר יפתח (שופטים יא, יז-יח). ואז אמר בלבבו, לא נופל אנכי מאלו, ולזה נתחזק לבו ויצא לקראתם למלחמה, ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו. ואילו לא שלח מלאכים אל מלך אדום, לא היה סיחון מתחזק לצאת למלחמה לקראתם מפחד ה', והיו צריכים זמן רב לכבוש את כל ארצו. וזה היה ענין קשי הלב שכתוב עליו 'כי הקשה ה' אלהיך וגו' למען תתו בידך' וכו'. אז הבינו מחשבות השי"ת כי עמקו, ושכל מה שצוה לשלוח מלאכים אל מלך אדום ומלך מואב ולנטות מעליהם, היה כדי לחזק לב סיחון כדי שיצא למלחמה ויכהו ישראל ויירשו את ארצו בזמן מועט, ולהראות רוע בחירתו (ספר העיקרים ד, כה).

המקרא מרגיל אותנו לראות את היד האלוהית המושכת בחוטים, להכיר בנסים הנסתרים, במקרים ובאירועים הטבעיים כ"שלוחי דרחמנא".

ו. כך גם הורונו חז"ל. כשרבן יוחנן בן זכאי נפגש עם אספסיינוס קיסר, הציע לו הקיסר לבקש שלוש בקשות. ביקש ממנו ר' יוחנן את יבנה וחכמיה, את שושילתא דרבן גמליאל ורופא לר' צדוק. חז"ל התרעמו על כך, שהיה לו לבקש מהקיסר להניח להם ממלחמתו: "קרי עליה רב יוסף ואיתימא ר"ע "משיב חכמים אחר ודעתם יסכל" (ישעיהו מד, ו) (גיטין נו, ע"ב). - "ר"ל דעוון אנשי העיר הוא הגורם שהקב"ה משיב חכמים אחר וכו', שלא יהיה להם דעת להשיב" (מהרש"א, שם, שם).

ישראל ועמלק

חלוקים ישראל עם אומות העולם בהבנת הענין האלוקי ויחסו לעולם. על הגויים נאמר "רם על כל גויים ה', על השמים כבודו" (תהילים קיג, ד). הגויים רואים את האלוהים כדבר "רם", מסולק מן הארץ, כבודו בשמים. לעומתם בישראל הוא מצטייר כ"גדול": "ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים" (תהילים צט, ב). "ויש הבדל בין גדול ובין רם: הגדול מתפשט בכמות מלמעלה למטה, כמו עמוד הניצב בארץ וראשו בשמים וכו'. ובציון כזה ימצא ה' בציון וכו', אבל הדבר הרם, כמו כוכב בשמים, אין שום אדם יכול להשיג אותו. ובדמיון זה נמצא אל העכו"ם, כמ"ש 'רם על כל גויים ה', שאומרים שהוא בלתי מושג כלל, ושאינו משגיח כלל בעולם השפל". (מלבי"ם, שם).

וזאת היתה הכרתו של יתרו לאחר קריעת ים סוף, "ויאמר יתרו ברוך ה' וכו' עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" (שמות יח, יא). ופירש שם המלבי"ם:

הנה פירשתי מ"ש בתהילות 'יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, ממזרח שמש עד מבואו מ ה ו ל ל שם ה', רם על כל גויים ה' על השמים כבודו, שאומה"ע הגם שהודו שיש סיבה ראשונה וקרי ליה אלהא דאלהיא, חשבו שהוא רק מהולל, לא ברוך. ר"ל שהברכה מורה על השפע שיוצא מאיתו, והם אמרו שהוא אינו

משפיע בעולם השפל, כי מסר ההנהגה לכוכבי השמים, והוא רק מהולל על שהוא הסיבה הראשונה, לא ברוך. וכן אמרו שהוא רם, לא גדול וכו'. והאומות חשבו שהוא רם ואין השגה ממנו כלל ובאמת הוא גדול, כי השגחתו מגיע ממרומי עד, עד עמקי מצולה, כמ"ש 'וה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים', וכמ"ש שם. ועתה הודה יתרו בשתייהם: א. שהוא ברוך, כמ"ש ברוך ה'. ב. שהוא גדול כמ"ש כי גדול ה' (מלבי"ם שמות יח, י).

עמלק הוא המייצג את ההשקפה הגויית, הכופרת בהשגחה האלוהית: "ראשית גויים עמלק" (במדבר כד, כ), ודורשי רשומות אמרו שעמלק בגימטריא "רם", וכן "ספק". הופעתו של עמלק על בימת ההיסטוריה חלה ברגע שישראל מסתפקים בעניין ההשגחה, "ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין - ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" (שמות יז, ח-ז). ברום לבכו הוא מטיל ספק בהשגחה העליונה.

הביטוי המאפיין את השקפת עולמו של עמלק הוא "מקרה", שהוא היפוכה של ההשגחה, "אשר קרך בדרך" (דברים כה, יח), והוא חוזר על עצמו במגילת אסתר: "ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו את כל אשר קרהו" (אסתר ו, יג), "ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו" (שם ד, ז) "אמר להתך, לך אמור לה, בן בנו של קרהו בא עליכם. הדא הוא דכתיב: 'אשר קרך בדרך'" (אסתר רבה ח, ה). לעומת זאת ישראל הוזהרו, "ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי, והלכתי עמכם בחמת קרי" (ויקרא כו, כז-כח), וביאר הרמב"ם:

שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן וכו' אבל אם לא יזעקו ולא יריעו, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו, וצרה זו נקרה נקריה, ה"ז דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות. הוא שכתוב בתורה 'והלכתם עמי בקרי, והלכתי עמכם בחמת קרי', כלומר, כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו, אם תאמרו שהיא קרי, אוסיף לכם חמת אותו קרי (הלכות תענית, פ"א, ב-ג).

תורת המקריות וההתנגדות להשגחה הפרטית הם מהותו של עמלק,

ולפיכך הכריזה התורה מלחמה בעמלק:

"כי יד על כס י-ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור", ודרשו חז"ל: "לא השם שלם ולא הכסא שלם כל זמן שזרעו של עמלק בעולם. אבד זרעו של עמלק, השם שלם והכסא שלם" (תנחומא, סוף פרשת כי תצא). כסאו של הקב"ה הוא גילוי מלכותו בעולם, וכל עוד קיימת ההשקפה העמלקית בעולם, הרי זה חסרון במלכות ה' בעולם וחסרון בשלמות השם, שכן שמו של דבר הוא גילוי מהותו של הדבר. ולכן אין השם שלם ואין הכסא שלם, "ששלמות הכסא היינו ההשגחה בתחתונים" (רסיסי לילה, פסקא לז).

מגילת אסתר

שתי תופעות מאפיינות את שרשרת האירועים שבמגילה: האחת - ההשגחה הנסתר, המקריות, רצף המאורעות, זימונם "המקרי" וצורפם למסכת אחת, והשנייה, הסוף המפתיע - "ונהפוך הוא".

וכך תיאר הרב דסלר את רצף המאורעות:

השתלשלות ראשונה: סעודת אחשוורוש, סילוק ושתי, המלכת אסתר, אסתר באה אל בית המלך, מזמינה את המן למשתה. השתלשלות שנייה: קצף בגתן ותרש, גילוי ע"י מרדכי, ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי ונדידת שנת המלך. השתלשלות שלישית: המלך גידל את המן, כורעים ומשתחווים לו, מרדכי בשער המלך ולא יכרע, המן בא אל המלך לתלות את מרדכי.

צירוף ההשתלשלויות ב' ו-ג' לאותו לילה בשעה אחת, ויצא מזה כי ב' הפך את ג' ע"י א' - ממש כמכונה מכוונת בסידורה מראש (מכתב מאליהו ח"ב, עמ' 127).

והתופעה השנייה:

"כורה שחת בה יפול, וגולל אבן אליו תשוב" (משלי כו, כז). כל מה שהועיד המן למרדכי, נחל הוא לעצמו, וכל מה שהועיד לעצמו, הנחיל למרדכי. ביקש להשמיד את היהודים, ונהפוך הוא. ביקש לתלות את מרדכי ונתלה בעצמו. ביקש עפ"י חז"ל להמליך את בתו, ונמלכה אסתר. ביקש

שירכיבוהו על הסוס, והרכיב את מרדכי.

ודבר זה מגלה על ענין הנס שנעשה, כי הכל היה נהפך עליו, כי כאשר חשב לאבד את ישראל אשר קיום שלהם הוא בו יתברך בעצמו, ואי אפשר לאבד אותם, לכך היה נהפך על עצמו. ודומה למי שהוא זורק בכוח גדול אבן אל קיר ברזל, להפיל את הקיר, אז האבן נהפך על הזורק (מהר"ל, אור חדש, אסתר ו, ד).

וכן מצינו אצל יתרו, שרק אחר קריעת ים סוף הגיע להכרה "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוהים". מה שהכריע אצלו לא היו המכות הגדולות במצרים, אלא קריעת ים סוף, "כי בדבר אשר זדו עליהם" (שמות יח, יא), "במים דמו לאבדם, והם נאבדו במים... ורבותינו דרשו, 'ויזד יעקב נזיד' (בראשית כה, כט), בקדירה אשר בשלו בה נתבשלו" (רש"י שמות שם). שכן עונשם של רשעים בדרך של מידה כנגד מידה, היא ההוכחה להשגחה האלוהית המתגלה במסתרים. ומכאן המשמעות הרבה של "ונהפוך הוא" במגילה.

תכלית ההשגחה היא לחשוף את יד ה' בהסתר. ועל כן דרשו חז"ל את הפסוק "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (אסתר ה, טז), "ויקר" אלו תפילין. וכן הוא אומר, 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'. ותניא, ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש" (מגילה טז ע"ב). התפילין, כאמור, יש בהם מ"ב שמות, כנגד השם הגדול, "כל היודעו אימתו מוטלת על הבריות" (קידושין ע"א), כנ"ל. וכיוון שמתגלית יד ה' במאורעות, הרי שם ה' נקרא עליך, ויראו ממך. לפיכך "רבים מעמי הארץ מתיידיים, כי נפל פחד היהודים עליהם" (אסתר ה, יז). ואפשר שהדרשה רומזת, ש"ויקר אלו תפילין", והנהפוך הוא של "יקר" הוא "קרי", וכנגד "הקרי" של המן, עומד ה"יקר" של ישראל - ההשגחה האלוהית המתגלית בתפילין.

המקריות והטבעיות הם השולטים במגילה, אך סדר השתלשלות המאורעות, זימונם יחד בהתאמה נפלאה, ותוצאת "ונהפוך הוא" מראים בעליל מיהו המושך בחוטים. מכאן אמרו חז"ל שאע"פ שאין שם ה' מוזכר במגילה, מ"מ "נדדה שנת המלך" שבמגילה (אסתר ו, א) הוא מלכו של עולם (מגילה טו, סוף ע"ב), שכן "פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו"

(משלי כא, א). ולפיכך נקבעה הלכה, שהקורא את המגילה למפרע לא יצא, כי סדר השתלשלות המאורעות הוא היסוד המורה על ההשגחה האלוהית במהלכים הטבעיים והמקריים, וע"כ יש לקרואה כסדרה דווקא.

אין לך דבר יותר מקרי מאשר הגורל, שאין לו לכאורה כל משמעות והכרעה שכלית. ואמנם כך מקובל בעולם הרחב, שכאשר מתקשים בהחלטה באופן הגיוני, מסירים אחריות ומטילים גורל - הגורל הוא שיכריע. לא כן בישראל, לגורל יש משמעות אלוהית: "בחק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו" (משלי טז, לג). בישראל מאמינים שהגורל מכון ע"י ההשגחה העליונה, והוא איננו מקרי. הארץ מתחלקת לשבטים ע"י הגורל, ושני השעירים ביוה"כ נקבעים ע"י הגורל, ובימינו ידוע על "גורל הגר"א", שגדולי ישראל הכריעו על פיו כיצד לנהוג בעניני הכלל (ראה שמחה רז, איש צדיק היה, עמ' 113). וכיוון שכל עניינה של המגילה הוא להראות את הנס שבטבע ואת ההשגחה שבמקריות, "על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור" (אסתר ט, כו). הפור של המן שבעיני האומות הוא גורל אנושי ומקרי, נחשב בעיני ישראל גורל והכוונה מאת ה', ועל כן נקרא כל המאורע "פורים" על שם הפור הוא הגורל.

והעיר אחד מן החבורה, ש"פור" הוא בגימטריא רפ"ו ו"הגורל" - רמ"ד. ההפרש ביניהם הוא מ"ב, ללמדך שהחילוק בין הפור של אומות העולם לגורל של ישראל הוא השם הגדול בן מ"ב, שם הנרמז בתפילין והמורה על ההשגחה האלוהית.

מגל י-ה

דברים מופלאים ונסתרים כתב הרב קוק זצ"ל בעניין המגילה. נזכיר רק משפטים ראשונים ממאמרו: "סתם מגילה היא מגילת אסתר". הרב קוק גילה לנו את עומק משמעותו של השם מגילה:

מחצדי חקלא נקראים בעלי הסוד. ושורש הנסתרות לה' אלוהינו הוא י-ה. ע"כ מגילה אותיות 'מגל י-ה'. מגל הנצרך למחצד חקלא של ההסתר ד'הסתר אסתיר', שמכאן אסתר מן התורה. ובשתי ההסתרות אי"ה כח"ב כלולות בהן (עולת ראי"ה, א, עמ' תלז).

דבריו עמוקים ביותר, ומ"מ נוכל להתבשם מהם.

ע"פ תורת הנסתר "מחצדי חקלא" (קוצרי השדה) הם אנשי הסוד, "הם ת"ח העוסקים בתורה וסודותיה, ושדה זה הוא רמז לשדה תפוחים שהוא השכינה הקדושה, ומה שנזרע הם אורות עליונים. הם קוצרים ממנה ונהנים שם מזיו השכינה ע"י עסקם בתורתו הקדושה" (ר' חיים ויטאל, דרך אמת).

שתי האותיות הראשונות של שם ההוי"ה - יו"ד ה"א - הן הצד העליון והנסתר של שם ה', ואילו האותיות האחרונות - ו"ו ה"א - הן מבטאות את ההמשכה למטה, "בחנית הכוח לגילוי הפעולה" (הרב אשלג, תלמוד עשר הספירות, כרך א, עמ' כה). ועל כן האות הראשונה של הצד העליון והנסתר של שם ה' הוא יו"ד, המורה על הנסתר, הנקודה הבלתי נתפסת. והאות הראשונה של שתי האותיות המשפיעות כלפי מטה היא ו"ו, הנמשכת כלפי מטה.

"יד על כס י-ה" - "שאינן השם שלם עד שימחה זרעו של עמלק". חסרות בשם ה' האותיות ו"ו ה"א, שתי האותיות המשפיעות כלפי מטה. ושואל ר' צדוק, מדוע שם י-ה נהגה, ושם הוי-ה אינו נהגה, אדרבא, היה צריך להיות ששם י-ה, אינו נהגה, שהוא כמעלה יותר, שהוא הצד העליון שבשם ה'. ותשובתו של ר' צדוק:

אך באמת מצינו 'ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים' וגו' (מלאכי א, יא), דקרו ליה אלהא דאלהא (מנחות קי ע"א). והיינו שכל האומות מודים שה' ית' הוא הבורא עולם, והוא רם על כל, רק אומרים שמסר ח"ו הנהגת העולם הזה למזלות, ועל ידי זה היו עובדים להם. ולפי טעותם אין חיבור לאותיות י-ה שמורה על ג' ראשונות עם אותיות ו-ה, שמורה על מדות שהאציל השם יתברך להנהגת העולם הזה. ובעוה"ז אין הכרה בזה איך שיש יחוד גמור וחיבור מאותיות י-ה עם ו-ה. וזה פירוש שאין נהגה השם הוי-ה בעוה"ז, ורק לעוה"ב יהיה מפורש. והיינו, כל זמן שזרעו של עמלק בעולם, שיש מציאות עוד מהרע, אין השם שלם, היינו שאינו ניכר ומפורש היחוד מאותיות הוי-ה". (ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק, קרח,

אות ד)

בשם העליון מכירים גם אומות העולם, שהוא אלקי האלהים, אלא שהאמונה מצטמצמת רק בפן העליון של שם השם, ומה שחסר באמונתם הוא דווקא גילוי של רבש"ע בעולם התחתון, ולכן חסרות האותיות ו"ו ה"א, ואילו אנו "מייחדים שם י-ה בו-ה", להורות שהצד הנסתר, העליון, מתגלה גם בעולמנו התחתון.

וזה תפקידם של מחצדי חקלא, קוצרי השדה, לגלות את האור הנזרע והנסתר. והכלי שבו משתמשים הקוצרים הוא המגל, וכיוון שעניינה של המגילה לגלות את שם השם הפועל במחשכים, אף שהוא אינו נראה ומסתיר פניו, נקראת המגילה על שם המגל.

ועוד, על פי תורת הסוד, יש לאות יו"ד כתר, והוא התג המורה כלפי מעלה, ועל כן תג זה מבוטא באות א, כלפי רבש"ע שהוא אלופו של עולם. נמצא שהאותיות הראשונות של השם הם אי"ה - אל"ף יו"ד ה"א - והם כנגד כתר, חכמה ובינה. ושלוש אותיות אלו, של שם השם, מסתרות בתוך ההסתר הכפול שבפסוק "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא". שכן ההסתר הכפול, "הסתר אסתיר" מורכב מאותיות השורש "סתר" ומשלוש אותיות אי"ה המורות על השם העליון. "הסתר אסתיר" ואכן, מגילת אסתר רמוזה ע"פ חז"ל בפסוק זה: "אסתר מן התורה מנין, שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (חולין, קלט ע"ב). ואין זה רק משחק מילים, אלא זו מהותה של המגילה, שמתוך אותה הסתרת פנים נוראה מתגלה דווקא שם ה' הנסתר - אי"ה, ועל כן מגילה משמעה "מגל-יה".

"אמרתי לא אראה י-ה, י-ה בארץ החיים" (ישעיהו לח, יא). וביאר שם רש"י: "אמרתי לא אראה י-ה", לא אשתמש עוד בשם י-ה. "י-ה בארץ החיים" - חיים משתמשים בו אך אין המתים רשאים, שנאמר 'לא המתים יהללו י-ה', חק למתים שאינם מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם". המתים אינם משבחים בשם זה, משום שאינו שלם, שהוא השם העליון שאין חיבורו לארץ ניכר. שכל זמן שעמלק בארץ, נראה שעזב ה' את הארץ. גם הרשעים אינם מזכירים שם י-ה, משום שהם כופרים בשייכותו לארץ, כיוון שנדמה להם שאינו מתגלה בארץ, וע"כ הם אינם מודים בו. ברם, לעתיד לבוא כשתתגלה השגחתו, יהיה השם שלם, ואז הכל יכירו בו "והיה ה' למלך

על כל הארץ" ויהיה שמו אחד. מסיבה זו גם המתים אינם מזכירים שם זה. הם כבר יודעים בעולם האמת, מה שיתברר לנו לעתיד לבוא, שהשגחתו קיימת גם בעוה"ז, וה' הוא באמת שלם גם עתה, אלא שלנו בעולמנו הוא נראה כחסר. והוא שאמר המשורר, "לא המתים יהללו י-ה, ולא כל יורדי דומה" (תהילים קטו, ז). כלומר, גם המתים וגם הרשעים, כל אחד מסיבתו שלו, איננו מזכיר את השם החסר. אבל "אנחנו נברך י-ה", אנו ישראל, מאמינים בני מאמינים, אף שאיננו רואים תמיד את ההשגחה, בעולם התחתון, שבו צדיק ורע לו רשע וטוב לו, אף על פי כן אנו מאמינים שה' שם, גם כשהוא נראה כחסר. לפיכך אנו מזכירים שם י-ה, מתוך הכרה, שאין זה אלא הסתר פנים, אבל הוא ממשיך להשגיח ולהציץ מן החרכים (ע' בהקדמה להוצאה החדשה של חידושי רע"א למס' כתובות).

אפשר שמטעם זה צרפו חז"ל למזמור "תהילה לדוד" את הפסוק "ואנחנו נברך י-ה". המזמור מסיים בפסוק "תהילת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד" (תהילים קמה, כא), ומוזכר כאן השם השלם, שרק אותו מוכן כל בשר לשבח. בניגוד להם אנו מסיימים "ואנחנו נברך י-ה מעתה ועד עולם", גם בזמן הזה, עד שתתגלה השלמות לעתיד לבוא, לא נפסיק מלהכירו ולשבחו, אף שכרגע הוא נראה כחסר.

אולם בעתיד, "ויראו גויים את שם ה' וכל מלכי הארץ את כבודך" (תהילים קב, ז), כל הגויים יהללו את שם ה' וייראו מפניו, כשהוא מופיע בכל כבודו ובשמו המלא, שכן אי אפשר להכחישו ולהתעלם ממנו, אבל עתה, "ועם נברא יהלל י-ה" (שם שם, יט), ישראל מהללים אותו גם כשהוא נראה כחסר בשם י-ה.

בזכות העומר

"ויקח את הלבוש ואת הסוס", אזל אשכחיה למרדכי דיתיב רבנן קמיה ומחוייה להו הלכות קמיצה, וביאר רש"י: 'דורש בעניינו של יום, וששה עשר בניסן היה, הוא יום תנופת העומר' (מגילה טז ע"א). ואמרו במדרש, "אמר ר' יוחנן, לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך וכו'. ר' לוי אמר, היא שעמדה להם בימי המן וכו'" (ויקרא רבה כח, ו).

וביאר המהר"ל:

ופירוש זה הוא דבר מופלג ועמוק. כי הדבר הזה והנס הזה היה בזמן שלא היו ניסים ונפלאות בעולם, אלא עולם היה נוהג כמנהגו וכו', ולפיכך עמדה להם מצות העומר. כי העומר מביאים אל הקב"ה, בשביל שהוא מנהיג הטבע, ואין הטבע מעצמו, אבל הוא ית' מנהיג הטבע. וכך אמרו במדרש: אמר רבי ינאי, בנוהג שבעולם, אדם לוקח ליטרא בשר מן השוק, כמה יגיעות, כמה צער מצער עד שיבשלה. והבריות ישנים על מיטותיהן, והקב"ה משיב ומעלה עננים ומגדל צמחים, ומדשן את הפירות, ואין נותנין לו רק שכר העומר. הה"ד "והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן" (ויקרא כג, י).

הנה תראה, כי מצות העומר בשביל שהוא ית' מנהיג הטבע, משיב הרוח ומגדל צמחים, ולפיכך הבאת העומר הוא מן השעורים דוקא, ולא ענין אחר. וכאשר רצה המן לעקור את ישראל, לא היה יכול, מפני שאנו מביאים העומר, שאנו מקבלים את השי"ת לאלוה, שהוא מנהיג את העולם הטבעי, כי הוא אדון הטבע. לפיכך אנו מביאים אליו את העומר, ומצד זה ראוי שיהיה הקב"ה מנהיג עולמו, שלא ימסר ישראל להריגה, ויהיה נשאר קיים מנהגו של עולם, אף כי אין כאן נס נגלה, כמו שהיה בקריעת ים סוף ושאר ניסים. לפיכך במגילה זו לא תמצא שם קדוש שאינו נמחק, כי לא נראה בהנהגה הזאת הטבעית שמו הגדול שמחדש ניסים, רק ברמז בלבד נזכר, וכל זה ודאי כי הוא ית' מנהיג את הטבע (מהר"ל, אור חדש, ד"ה ויקח המן את הלבוש, אסתר ו, יא).

והם הם הדברים. שכל עניינו של מאורע זה הוא להראות את ההשגחה האלוקית הפועלת גם במסתרי הטבע, וקרבת העומר, המבטא את רעיון ההשגחה בסתר, הוא הדוחה את תורת המקריות של המן, ועל כן יום הקרבת העומר - ט"ז בניסן - הוא יום נפילתו ותלייתו של המן (ע' מהר"ל שם).

בין פורים לפסח

מעשה יובן מה שתמהנו בראשית דברינו: איך יתכן שפעולת הניסים הגדולים לא יזכרו לעתיד לבוא (ראה תורה תמימה אסתר ט, כח הערה מד), ודוקא הנס הנסתר של פורים ישאר לעד? להבנת העניין ניעזר במשל של אחד מגדולי בעלי המחשבה בדורנו, הרב יצחק הוטנר זצ"ל. הרב המשיל זאת לשני בני אדם ההולכים בדרך, וכשהגיעה שעת החשיכה, הדליק האחד נר והמשיך בדרכו לאורו. חברו שלא היה מצוי לו נר, נאלץ להמשיך בחשיכה, כשהוא מרגיל עצמו לחדד את חושיו. לכשיעלה השחר, יכבה הראשון את הנר, שהרי אין לו שום צורך בו ומכאן ואילך הוא חוזר להלך לאורו של יום. לכאורה עתה אין חילוק ביניהם - שניהם הולכים לאורו של יום, ואינם זקוקים לאור הנר. ולא היא. זה שלא היה לו נר בלילה, יצא מן הלילה המפחיד ברכוש גדול, שהרי רכש לעצמו תכונות חדשות שלא היו לו לפני כן, וחושים אלו הפכו אצלו לקניין בנפשו. והגם שבשעות היום הוא איננו זקוק להם, מ"מ הוא העשיר את נפשו (פחד יצחק, פורים, עניין לד).

והנמשל? ישנן שתי דרכים להכרת ה"אנכי": "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא". האחת מכירה את ה' דרך הניסים הגלויים של יציאת מצרים, והשנייה - דרך הניסים הנסתרים של גאולת פורים. כשיעלה השחר, "ולילה כיום יאיר" (תהילים קלט, יב), והאור של גילוי האלוהות יהיה שבעתיים כאור החמה, שוב לא יזדקקו לאותם הניסים, והאור שהאיר בשעת היציאה ממצרים ייהפך לטפל כנגד האור של הגאולה העתידה. אמנם גאולת פורים, שבה למדה כנסת ישראל להכיר את ה"אנכי" גם בשעת החשיכה, יישאר קניין עולם בנפשה, גם לאחר שיעלה עמוד השחר. ולכן כל המועדים שהם זכר ליציאת מצרים ייעשו טפלים וייבטלו, אך נס פורים יישאר לעד בזכרונה של האומה.

וזה לשון המדרש: "זה אלי ואנוהו", אמר להם הקב"ה לישראל, בעולם הזה אמרתם לפני פעם אחת זה אלי. אבל לעתיד לבוא אתם אומרים אותו דבר ב' פעמים, שנאמר 'ואמר ביום ההוא הנה אלוהינו זה קיוינו לו ויושיענו, זה ה' קיוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו'" (ישעיהו כה, ט) (שמות

רבה, סוף פרשה כג, יט). רצונם לומר, שבהתגלות של הניסים הגלויים, ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי*, אך לעתיד לבוא תהיה ההתגלות כפולה, לא רק של ניסים גלויים, אלא שהטבע עצמו יהיה כלי לגילוי שכינה.

השנה של ישראל מתחילה ב"החדש הזה לכם ראש חדשים", בחודש ניסן, ומסתיימת בחודש אדר. היא משתרעת מגאולת מצרים ועד לגאולת אסתר, והם הם דברי הרמב"ן, שמן הנסים הגדולים אתה למד על הנסים הנסתרים. שהשנה מתחילה בגילוי של ניסי מצרים, ומסתיימת בהנהגה הנסתרת של פורים. ובשנה מעוברת אנו קוראים את המגילה באדר שני, "כדי לסמוך גאולה לגאולה". לאחר שהתרגלנו בנסים הגלויים שבניסן אנו יכולים לסיים את המעגל בהכרה בנסים הנסתרים שבאדר.

* כך פירש הגר"א: "אלקי אבי וארוממנהו", אמרו ישראל, שאמונתם החלה מאבותיהם, וע"כ "זה אלי ואנוהו" אמרה שפחה, שאינה יכולה לומר "אלקי אבי". ושפחה זו אמרה "זה אלי" היינו שמורה באצבע. וע"כ דרשו חז"ל שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל.